

Szlovákok, csehek, magyarok Tornalján

Bevezetés

Ahhoz, hogy egy település mai népességi viszonyait és az ott kialakult interetnikus viszonyokat objektíven tudjuk feltárni, majd azt követően elemezni, mindenképp szükséges az adott község – esetleg mikrorégió – múltját is megvizsgálni.¹ Bár magam is osztom Keményfi Róbert véleményét, miszerint csupán a 18. századtól van értelme a nemzetiség fogalmának kialakulásával párhuzamosan nemzetiségi térszerkezetről beszélni,² érdemes lenne végigtekinteni a vizsgált terület vagy település történetén már csak azért is, hogy napjaink eseményeit egy dinamikus fejlődésgörbe részeként vizsgálhassuk. Ettől azonban jelen keretek között el kell tekintenünk.

Tudjuk, vannak olyan jelenségek, amelyek megléte vagy hiánya elősegíti, vagy épp gátolja az egyes kulturális elemek terjedését, meghatározzák azok irányát és intenzitását. A vásárok, az iskola, a hivatalok vagy a vasút olyan tényezők, melyek a törvényszerűségek keresése folyamán mindenkor befolyásolják a végeredményt. Az ilyen jellegű kutatások alkalmával célszerű külön-külön is vizsgálni egy régió településeinek népességi viszonyait, mivel az impériumváltásokon és a különféle történelmi katarziszokon a kisközösségek gyorsabban túteszik magukat, mint az egyén vagy egy egész nemzet.³ A kis-

---

1 „Amikor kibogozzuk egy kultúra történetét és megértjük a környezeti hatásokat, valamint a pszichológiai adottságokat, amelyek abban tükröződnek, egy lépést tettünk előre, hiszen ezután megvizsgálhatjuk, hogy ugyanezek vagy más okok mennyiben játszottak szerepet más kultúrák fejlődésében. Így a fejlődéstörténeteket összevetve általános törvényekre is lelhetünk.” Boas, Franz: Az összehasonlító módszer korlátai az antropológiában. In.: P. Bohannan–M. Glazer: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem, Budapest, 1997, 144. p.

2 Keményfi Róbert: *A történelmi Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése*. Gömör néprajza. L., Debrecen, 1998, 8. p.

3 „Elméleti megfontolásaink, valamint hétköznapi megfigyeléseink és tapasztalataink egyaránt arra utalnak, hogy a viszonylag kicsiny – ‘privilegizált’ vagy ‘közepes nagyságú’ – csoportok hatékonyabbak, mint a nagyok.”

közösség az új helyzetekben is megpróbálja saját addigi életformájához alakítani az újonnan létrejött környezetet. Igaz, hogy a végeredmény soha nem lesz az, mint ami korábban volt, de legalább az átmenetet képes így könnyebben elviselni, s legalább a lehetőségét fenntartja annak, hogy beleszóljon mindennapjainak alakulásába.⁴

A Tornaljáról szóló írásos emlékek bő hétszáz esztendőit ölelnek fel, s meghatározható néhány olyan sorsforduló, ami nagyban befolyásolta a tornaljai közgondolkodást, és nyomot hagyott a helybeliek közösségi tudatán. A helyi lakosság egyes csoportjai közötti konfliktushelyzetek csak Tornalja Csehszlovákiához való csatolását követően alakultak ki. Mivel ezek az események a nem is olyan távoli félmúlt történései, az emlékezet ezeket jobban életben tartja, s így a helyi magyarság mostani közgondolkodását, szlovákokhoz, csehekhez, magyarországi magyarokhoz való viszonyát jobban befolyásolják.

Jelen dolgozatomban az etnikumok közötti viszony tornaljai alakulását kívánom felvázolni a 20. század utolsó évtizedében. Azokat a tényezőket ismertetem, melyek leginkább alakították a magyar–szlovák viszonyt az 1989-es politikai változást követően. Dolgozatom végén a tornaljai magyar közösség véleményét összegezem néhány olyan eseménnyel kapcsolatban, melyek helyi konfliktusok forrásai voltak.

Az 1989-es események idején Tornalja a térség természetes szellemi központjává lett, annak köszönhetően, hogy a Független Magyar Kezdeményezés helyi szervezete itt korán megalakult és aktívan tevékenykedett. Az említett mozgalomnak erős bázisa jött létre ebben a térségben. Ugyanakkor a kezdeti időszakban a mozgalmat érintő és a szlovákiai magyarság sorsát komolyan befolyásoló döntések születtek itt.⁵ A helyi politikai aktivitásra jellemző, hogy már 1989. december 14-én az FMK helyi csoportja által szervezett egyik nagygyűlésen felvetődött az a kérdés, hogy a település kapja vissza az eredeti nevét.⁶

Az 1948-ban végrehajtott településnév-változtatások ideológiai megfontolásból történtek. A kiválasztott települések ennek alapján a szlovák nemzeti mozgalom vagy a kommunista mozgalom vezéregyéniségeinek nevét kapták. Míg azonban az utóbbiakról elkeresztelt települések szerte az országban megtalálhatók voltak, addig a szlovák nemzeti mozgalom jeles egyéniségeinek nevére főként magyarok által lakott dél-szlovákiai városokat, községeket kereszteltek.

Tornalja 1990. október 1-től a Šafárikovo név helyett ismét a Tornaľa nevet használhatta hivatalosan. A rendeletet az akkori belügyminiszter, Vladi-

---

4 Ezzel kapcsolatban bővebben lásd: Puskó Gábor: *Adalékok „Liszka József: A (cseh) szlovákiai magyarság populáris kultúrája (1918–1998)” c. dolgozatához*. Kézirat.

5 Jarábik Balázs: Az új modell. In: Fórum, Galánta, *Társadalomtudományi Szemle*, 2000/1. 164.

6 Gaál Imre, kézirat.

mír Mečiar írta alá, akinek harmadik országlása idején a Belügyminisztérium, illetve a Parlament 1997-ben – az új területi átszervezés alatt – Tornalját a Nagyrőcei járásba sorolta be. A helyi lakosság úgy véli, így akarta hívei előtt kiköszörölni a korábbi engedményeit. 1996-ban a lakosság referendumban tiltakozott az ellen, hogy Tornalját a Nagyrőcei járásba tagolják be, nem sok sikerrel. Bár a helyi lakosság és a szélesebb közvélemény úgy véli, ez „bosszú volt” a település nevének visszaállításáért, később bizonyossá vált, hogy ez Mečiar választási stratégiájának fontos részét képezte.

1996-ban, a magyar államlapítás 1100. évfordulója emlékére emlékmű-állítás hullám söpört végig Dél-Szlovákián. A Csemadok tornaljai szervezete is megrendelt egy emlékművet, s azt fel is állította a katolikus és evangélikus templomok előtti parkban. Azonban az emlékműállítás körül – néhány helybeli szerint – hiba történt azáltal, hogy az emlékmű elhelyezéséhez nem kértek építkezési engedélyt.⁷ A Tornalján szolgálatot teljesítő szlovák nemzetiségű katolikus papnak, a Matica Slovenskának és a szlovák nacionalista pártoknak, illetve a médiának köszönhetően az ügy nagy publicitást kapott. A hivatalok azt követelték, hogy az állítató bontassa le az emlékművet, és fizessen pénzbírságot. Az ügy a bíróság elé került, ahol végül olyan döntés született, hogy az emlékmű maradhat, de a szervezőknek a pénzbírságot ki kell fizetniük. A büntetés összegét az abban az időben igen rossz pénzügyi helyzetben lévő Csemadok közadakozásból gyűjtötte össze.

A magyar–szlovák együttélést (egymás mellett élést) meghatározó tényezők elméleti vizsgálata

„Törzsökösök” és „jöttmentek”

Tornalján a magyar–szlovák viszony alakulását a „történelmi”⁸ események mellett – véleményem szerint – két tényező befolyásolja lényegesen. Az első, Csehszlovákiában, az ötvenes években megindult kollektivizálás és azzal párhuzamos iparosítás, ami nem került el Dél-Szlovákiát sem. A második a „másik” sztereotipizálása, az előítéletek gyártása.

⁷ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az építmény jellegének megítélésében még a bíróság sem tudott egyértelmű elmarasztaló döntésre jutni.

⁸ A „történelmi” kategóriába az 1948-ig terjedő eseményeket sorolom. Az időhatárok illetően történő önkényes megvonása nem tudományos, hanem pusztán gyakorlati elvek alapján történt. Hogy a „történelmi” eseményeket 1948-cal zárom le, annak magyarázata, hogy ezt az időszakot követően Csehszlovákiában, illetve Szlovákiában nem érték a magyarokat olyan mértékű atrocitások, mint korábban.

A kollektivizálás egyenes következményeként a dél-szlovákiai városok és központi települések lakosságát mesterségesen felduzzasztották. Tornalján a folyamatos betelepülés következtében a közösség hagyományos csoportjai tovább differenciálódtak, melyek helyet kerestek maguknak a már meglévők között, s próbálták felkutatni és megragadni a kínálkozó kapcsolódási pontokat. Tornalja 1948 után szerveződő új közösségében minden egyénnek el kellett foglalnia az őt megillető pozíciót, azonban esetünkben ez inkább a falusi/paraszti integrálódás szabályai szerint történt, mely valójában a 19–20. század fordulóján volt általános, s az említett időszakra csak torz formájában maradt fenn. Ennek értelmében az egyén a családján – azaz azon társadalmi-közösségi csoporton, melynek tagja – keresztül tagolódik be a település közösségébe. Az egyes közösségek tipizálásához vezérfonalként a Szabó László által meghatározott lakossági csoportokat vettük alapul, melyeket a parasztság körülhatárolása céljából jelölt meg,⁹ s melyeket az általam vizsgált időszakra és a kutatás témájára próbáltam meg adoptálni.

1. „Törzsökösnek” két csoport számít. Azok, akiknek őseik a kezdetektől fellelhetők a különféle összeírásokban, illetve azok, akiknek elődeik a 17–18. századi népmozgások idején telepedtek le a községben. A kollektív emlékezet ugyanis csak a legritkább esetben tesz különbséget a két csoport között. Tornalja lakossága számának alakulását tekintve egyértelművé válik, hogy ez a réteg mind számát, mind az összlakossághoz viszonyított arányát tekintve is elenyésző. Ezek a lakosok kivétel nélkül magyarok, s ma is – főleg – saját tulajdonban lévő családi házakban élnek a Fő utcán (Béke u.), illetve a település középső és északi részén.

2. „Idevalók” azok az egyének, akik a 20. században jelentek meg Tornalján. Számuk az 1948. esztendő követően – a fent említett „stratégia” következtében – különösen megnőtt. A magyar nemzetiségű lakosság főleg a Tornalja vonzáskörzetében fekvő falvakból került ki. A szlovákok betelepülése több hullámban történt. Az 1918 után érkezettek közül senki nem ragadt itt meg.¹⁰ Az 1945 után Tornaljára települt szlovákok főleg állami hivatalokat töltenek be. Közülük többen gyakran önmagukat zárják ki a település életéből, illetve számolják fel annak lehetőségét, hogy más etnikai csoportokkal szorosabb kapcsolatot építsenek ki azáltal, hogy tüntetőleg megkülönböztetik magukat különféle rekvizitumokkal, magatartásukkal vagy úton-útfélen

---

9 Szabó László: *Társadalomnéprajz*. Ethnica Kiadás, Debrecen, 1993, 190. p.

10 Az 1990-es helyhatósági választások idején panaszkolta egy szlovák ismerősöm, aki az egyik – többségében szlovákokat tömörítő – politikai párt helyi vezetője volt akkoriban, hogy próbáltak olyan tornaljai származású szlovák nemzetiségű képviselőjelölteket állítani, akiknek szülei, nagyszülei már a két világháború között is itt éltek, azonban nem találtak ilyeneket. Mindössze két egyént találtak, akik részben megfeleltek ezeknek a kritériumoknak: egyiküknek szülei Csízben éltek az említett időszakban (azonban az édesanya magyar nemzetiségű volt), másikuk a Turóc-völgyi Levártfűdőről származott.

hangoztatott erősen nemzeti nézeteikkel. S mivel nem tudnak magyarul, így eleve leszűkítik azt a kört, amellyel szorosabb kapcsolatot tarthatnának fenn. Természetesen előfordul, hogy – főleg a nyugdíjas férfiak – elbeszélgetnek a magyar nemzetiségű, hasonló korú férfiakkal, ez azonban inkább csak felületes kapcsolattartás, mely nem lépi túl a formális (utcai) kommunikáció határait. Ezt igazolja az is, hogy kizárólag az utcán ácsorogva beszélnek meg a napi eseményeket, s nem ülnek le együtt egy vendéglőben vagy kocsmában, míg ugyanezt megteszik a saját etnikumhoz tartozó ismerőseikkel. E csoport tagjai legfőképp az 1950–60-as években épült bérházakban laknak (Posta utca, Május 1. utca, Comenius utca). A helyi vállalkozók nagy többsége is ebből a körből kerül ki.¹¹ Tornaljaiaknak számítanak, a helybelieken kívül, azok az egyének is, akik itt születtek, vagy hosszabb-rövidebb ideig itt éltek, de mára már elköltöztek. Különösen azokat tartja számon a közösség, akik hírnevet szereztek. A tornaljaiak azokat is szívesen emlegetik, akik bár nem helybeliek, de itt jártak iskolába, vagy szüleik valamilyen jeles hivatalt töltöttek be a városban. E kategória meghatározásában nem játszik szerepet a nemzetiség, fontos, hogy öregbítse Tornalja hírnevét.

3. A „jöttmentek” az első generációs betelepülők, azok, akik az 1970-es éveket követően költöztek a városba. Ezek az emberek hétköznapjaikat itt élik meg, a munkahelyi közösségbe betagozódtak, leggyakrabban azonban kívül esnek azon a körön, amelynek beleszólása van a helyi események alakulásába, de nem is törekednek mindenáron arra. Ha mégis, a közösség nagy része – szlovákok, magyarok egyaránt – „törtetőnek”, „akarnoknak” kiáltja ki az illetőt, s a háttérben az egyéni érdeket kezdi kutatni.¹² A „jöttmentek” lehetnek magyarok és szlovákok egyaránt. Főleg a ruhagyárban és a helyi gépgyárban dolgoznak, korábban az állami építőiparban és a mezőgazdaságban helyezkedtek el nagyobb számban. Leginkább lakótelepi panelházakban laknak: a Középső- és Déli-lakótelepen.

4. A „prígyel” (prídel) kifejezést legjobban „jöttment”-re lehet lefordítani. A második világháborút követő lakosságcsere idején Magyarországról áttelepült mátrai szlovákokat illetik ezzel a pejoratív megnevezéssel. Tornalja kör-

---

11 Tornaljára főleg a kisvállalkozások a jellemzőek, azon belül is a kereskedelem dominál. Egy helybeli kereskedő sokkal jobb pozícióból indulhat, mint egy olyan, aki csak néhány éve lakik az adott településen. A helybeli kereskedő üzletét már csak azért is többen keresik fel, mert több embert ismer, illetve több ideje volt önmagát elfogadtatni. A stabil vásárlókör kialakítása és megtartása pedig alapfeltétele a sikernek. Másrészt a helybeliek azok, akik a városban épületekkel rendelkezők, amelyekért nem, vagy csak kedvezményes bérleti díjakat kell fizetniük.

12 Tornalján különösen jó példa erre a közelmúltban a képviselő-testület által leváltott, illetve újonnan kinevezett alpolgármester. Mindketten mindössze néhány éves ittlét után kerültek ebbe a pozícióba, ami a lakosság nagy részénél ellenérzést váltott ki.

nyékén több falu található, ahová tömegesen érkeztek az említett időszakban, majd a fiatalabbak beköltöztek Tornaljára. Számarányuk nem jelentős.

5. A „vegyes házasságban születettek” eléggé sajátos helyzetben vannak. Túlnyomó többségük szlovák általános iskolába kerül. A vegyes házasságban születetteket a különféle társadalomtudományi szakirodalomban leggyakrabban úgy jellemzik, mint kettős identitású egyéneket.¹³ Tornalján is ismert a vegyes házasságból születettek meghatározására az inkább tréfás, mint sértő mondás: „Fele magyar, fele tót!” Ezeknek az egyéneknek az identitása szempontjából meghatározó, hogy a két szülő közül melyik rendelkezik magasabb iskolai végzettséggel, vagy melyikük tölt be magasabb társadalmi pozíciót. Azonos végzettség esetén, vizsgálódásaim szerint, az anya nemzetisége lehet a döntő.

A szlovák általános iskolát végzett magyarok és a vegyes házasságban születettek körében fordul elő leggyakrabban az identitásváltás és a vegyes házasság. Azok a magyar egyének, akik gyermekként szlovák általános iskolába kerültek, a későbbiekben nehezen tagolódnak be a település közösségébe. Ezek az egyének, akik alig tartanak fenn valamilyen kapcsolatot a „magyar kultúrával”, ezért nem kapcsolódnak be a magyar kulturális életbe, aminek következtében a magyar közösség lemond róluk. A nemzetiségi-kulturális téren meghatározó magyar egyének vagy csoportok általában nem alakítanak ki velük baráti (főleg közösségi) kapcsolatot, s mivel e csoport tagjai csak elvétve érdeklődnek a magyar kulturális események iránt, így részben magukat zárják el az ilyen fajta kapcsolatteremtés lehetőségétől. Az iskola, amelybe jártak, nagyban meghatározza baráti körüket is. A szlovákok egyértelműen magyaroknak tekintik őket. Kapcsolataikat jelentősen meghatározza, hogy a gazdasági kérdéseken túl nem értik a magyarság problémáit. Nem tudnak, s leggyakrabban nem is akarnak közel kerülni a Tornalján működő magyar politikai és civil szervezetekhez, de még a spontán szerveződésekhez sem, vagy ha néha sikerül is, úgy útjaik hamarosan elválnak. A szlovák iskolában tanuló magyarok tanulmányaik befejezése után – bár magyaroknak vallják magukat – az egyetemes magyar, illetve a gömöri vagy tornaljai „közösségi tudásnak” csak a kognitív úton elsajátítható részét mondhatják magukénak. Véleményem szerint a szlovák nyelvű iskolában tanuló gyerekek nagy többsége

---

13 Véleményem szerint a „kettős identitás” fogalom a gyakorlatban nem megragadható. A nemzetiség vállalása nemcsak kinyilatkoztatás kérdése, hanem azonosulni kell az adott nemzet kultúrájával, ismerni kell annak nyelvét, múltját, szokásait. Különösen a kiélezett szlovákiai helyzetben, amikor az államban többségben lévő szlovákság politikai és közéleti vezetői frontális támadást intéznek a kisebbségben lévő magyarság ellen (lásd a nyelvtörvény körül kialakult helyzetet), elképzelhetetlen, hogy az elméletileg mindkét félhez tartozó egyén meg tudja őrizni „kétpártiságát” vagy semlegességét. Tehát ebben az esetben az „egyik” nemzeti érzés a „másik” fölé kerekedik. Véleményem szerint ebben az esetben a döntő momentumnak leginkább az számít, hogy az egyén milyen nyelvű általános iskolába járt, milyen kultúrában nevelkedett.

hosszú távon kultúraváltásra van ítélve, mivel a tudás idegen nyelven történő elsajátítása következtében anyanyelvük és saját kultúrájuk tekintetében korlátozott kóddal rendelkeznek.

Basil Bernstein szerint a társadalomban két teljesen eltérő nyelvi változatot használnak. Az egyiket kidolgozott kódnak (eredetileg: formális kód), a másikat korlátozott kódnak (eredetileg: közösségi kód) nevezi. Bernstein szerint a korlátozott kódot egy nyelv minden beszélője elsajátítja, mert bizonyos alkalmakkor mindenki ezt használja – ez az ismerősök közötti intimitás nyelve. Rámutat, hogy a korlátozott kód, illetve az azt használó egyén gyakran használ szólásokat.¹⁴ A kidolgozott kódhoz viszont nem minden társadalmi osztály fér hozzá egyformán, különösen nehéz elsajátítaniuk az alsó munkásosztálybelieknek és gyermekeiknek, akiknek valószínűleg alig van benne gyakorlatuk. Ez az egyenlőtlen megoszlás komoly következményeket von maga után.¹⁵

Bár Bernstein itt kifejezetten a társadalmi osztályokra utal, megállapítását alkalmazhatónak gondolom munkám esetében is. Ha az egyén a birtokában lévő tudást nem az anyanyelvén „bírja”, akkor anyanyelvi közegben annak nem sok hasznát veszi, s a közösségi, művészeti vagy tudományos életben, ahol leginkább a kidolgozott kódot használják, hátrányos helyzetbe kerül.¹⁶ Ehhez rendszerint még társul a saját nemzeti kultúra ismeretének hiánya is. Figyelembe véve Tylor kultúra-definícióját,¹⁷ megállapíthatjuk: ahhoz, hogy az egyént egy közösség egyenértékű tagjának tekintse, alapkövetelmény, hogy birtokában legyen a „nemzeti tudásanyag”. Véleményem szerint az, aki egy közösség (esetünkben magyar) tagjaként idegen (szlovák) kultúrán nevelkedik, s csak részben jut hozzá saját közössége meghatározó jegyeinek ismeretéhez, nehezen válhat a magyar közösség teljes értékű tagjává. Eltávolodik saját etnikumától, s az asszimilálódásának idejét már csak az őt körülvevő nyelvi és kulturális közeg „töménysége” határozza meg.

---

14 Ezt látszik igazolni az a proverbium-gyűjtemény is, melynek anyagát egy tornaljai munkaközösség alkalmazottai körében gyűjtöttem, s mely munkában magam is felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy a szlovák általános iskolában tanult, de magyar nemzetiségű egyének a beszélgetések folyamán jóval több szólást használnak, mint a magyar iskolában tanult munkatársaik. Lásd Puskó Gábor: *Megadja a módját, mint kálósia az óbégatásnak! Proverbiumok egy munkaközösség tagjainak szókészletében a gömöri Tornalján*. Kézirat.

15 Bernstein, Basilre hivatkozva Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995, pp. 295–296.

16 Megfigyelhetjük, hogy nem anyanyelvi iskolában tanult értelmiségiek is gyakran váltanak át tanulmányaik nyelvére, különösen, ha tanult szakmájuk kerül szóba.

17 „A kultúra vagy civilizáció tágabban vett etnográfiai értelemben, az a komplex egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a törvényt, a szokást és minden más képességet és sajátosságot, amelyre az ember a társadalom tagjaként tesz szert.” Burnett, Edward Tylor: *A primitív kultúra*. In: P. Bohannon–M. Glazer: i. m., 1997, 108. p.

Mindenki, aki huzamosabb ideig a sajátjától eltérő nyelvi közegbe kerül, s ha csak egy kicsit is azonosul a befogadó közösség mentalitásával, megtapasztalhatja, hogy egy idő után az adott nyelven kezd gondolkodni. Már másképpen kezdi figyelni a történéseket, s ez így lesz mindaddig, míg vissza nem tér saját közösségébe. Az már más kérdés, hogy ezt követően a másik kultúrából mennyit őriz meg vagy alkalmaz a továbbiakban is. Mindenesetre úgy vélem, hogy az interetnikus kapcsolatokat és az etnikumok közötti (szellemi) kulturális javak cseréjét erről az oldalról is érdemes vizsgálni. Azt gondolom, hogy ez az a keskeny sáv, melynek határain belül lehetőség nyílik a kulturális javak etnikumok közötti kölcsönös átvételére, az idegen kultúrák elemeinek saját kultúránkba történő elhelyezésére és alkalmazására.

A lakosság fenti kritériumok alapján történő besorolása arra szolgál, hogy jobban megérthessük egy adott település lakosságának belső fejlődését, illetve hogy feltárjuk a kívülállók számára azokat a láthatatlan határokat, melyeket a közösség tagjai a vizsgált időszakban csak elvétve hágnak át. Véleményem szerint feltételezhető, miszerint Tornalja lakossága hosszú távon – feltéve, ha nemzetiségi összetétele nem fog ismét radikálisan változni – magyar kulturális dominancián alapuló egységes közösséggé fog fejlődni.

A lakosság egyes csoportjainak bemutatásánál már utaltam arra, hogy tudatosan ilyen formában ezeket a kategóriákat nem fogalmazzák meg az emberek. A mi/ők oppozíció megfogalmazása és tudatosítása (vagy tudatosíttatása a közösség részéről az egyénnel) arra szolgál, hogy ellássa az egyes csoportok tagjait a társadalmi rend érzésével, egyúttal kijelöli azokat a határokat, melyek alapján meg tudjuk határozni, meddig mehetünk el úgy, hogy még saját kibocsátó közösségünk tagjának tekinthessük magunkat.

Előítélet és sztereotípa – a képalkotás determinánsai

A sztereotip gondolkodás gyakran szorosan összefügg az „eltolás”-nak nevezett pszichológiai mechanizmussal. Szociológusok szerint „eltolás” esetén az ellenségesség vagy düh érzései nem a nyugtalanság valódi okozóira irányulnak. Az emberek bűnbakokon vezetnek le a feszültségeiket, őket vádolják, bármi legyen is gondjaik forrása.¹⁸ A magyar–szlovák viszonyt befolyásoló, a fentebb már felvetett másik lényeges tényező a félelmek és különféle komplexusok által gerjesztett sztereotip gondolkodás, mely kisebb-nagyobb mértékben általános a szlovákság körében.

Katona Judit rámutat, hogy már a korai történeti korokban is alapvető élményként éltek meg a különböző összetartozás-tudattal rendelkező csoportok a csoporthoz tartozást, és vonatkoztatási pontként határozták meg

18 Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 260. p.

magukat a tőlük szignifikánsan eltérő közösségek körülhatárolásában.¹⁹ Esetünkben érdemes megemlíteni az 1806–1808-ban Gömorről megjelent első helytörténeti monográfiát,²⁰ melyben a szerző, Ladislaus Bartholomaeides szlovák evangélikus lelkész kitér a nacionalizmusra. Ez a munka igazolja, hogy a 18–19. század fordulóján ez a kérdés már tájainkon is foglalkoztatta az értelmiséget, és az akkori értelmiségiek körében kialakított és megfogalmazott sztereotípiák a mai napig makacsul tartják magukat.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyarságban is él egy általános és egy regionális „szlovákságkép”. Az általános képet tükrözik például a különféle szólások, nemzetiségcsúfolók²¹ vagy dalok, kuplék.²² A regionális vetélkedés ennél azonban árnyaltabb, s nem minden esetben negatív. Egy olyan magyar, aki napi kapcsolatban van a szlováksággal, másképpen vélekedik róluk, mint az, aki csak elvétve találkozik szlovákokkal, s szokásaikat nem ismeri. A pozitív szlovákság-kép kialakításában a rendszeres társasági és üzleti kapcsolatok mellett a második világháborúig – elvétve azonban még a 20. század hetvenes éveig is – jelentős szerepet kapott a cseregyerek-rendszer. A rendszeren belül a különböző nyelvű gyerekek nemcsak egymás nyelvét, hanem szokásait, folklóráját, hiedelmeit-kultúráját is megismerték.²³ Konfliktusok esetén a sztereotípiáknak meghatározó szerep jut a két nemzet közötti viszony alakulásában.

Lehetőség a betagoledásra; szlovák kilátások

A Tornaljára házasság révén kerülő szlovákok viszonylag „szerencsés helyzetben” vannak. Őket házastársának családja a rokonsági rendszerek működési szabályai szerint általában „behelyezi” a hierarchikus rendszerbe. Ebből a szempontból rosszabb helyzetben vannak azok a szlovákok, akik úgy költöznek a településre távolabbi vidékekről, hogy sem rokonaik, sem ismerőseik nincsenek itt. A számukra kijelölt pozíció elfoglalása során először a munkahelyen kell magukat elfogadtatniuk, ami nem mindig megy könnyedén,

---

19 Katona Judit: *Nemzeti sztereotípiák és a néprajz* In.: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Hermann Ottó Múzeum, Miskolc, 1996, 59. p.

20 Bartholomaeides, Ladislaus: *Inclyti Superioris Hungariae Comitatus Gömoriensis Notitia Historico-Geographico-Statistica*. In: Ujváry Zoltán: *Népdal, színjáték, honismeret*. Gömör néprajza, XXXIX, Debrecen. pp. 266–267.

21 Ezzel kapcsolatban lásd bővebben: Puskó Gábor: *Megadja a módját...* Kézirat.

22 Nemcsik Pál: *Zenei köztudat és nemzetiségi politika*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

23 Ezt a tényt látszik igazolni a bejei egyházi és iskolai jegyzőkönyv azon bejegyzése, mely arról tanúskodik, hogy a trianoni békediktátum után a csehszlovák oktatás- és vallásügyi minisztérium szlovák nyelvű hivatalos levelét az egyháztanács és iskolaszék visszaküldte azzal a megjegyzéssel, hogy nem értik a benne foglaltakat. (Ezzel kapcsolatban lásd Puskó Gábor: *A bejei református egyházi elemi iskola az egyházi jegyzőkönyvek tükrében*. Kézirat.)

mivel Tornalján minden munkahelyen többségben vannak a magyarok, akik gyanakvóan tekintenek az idegenekre, főleg, ha azok máris vezető pozícióba kerülnek. Nők esetében ilyenkor a munkatársak kölcsönös látogatása és a szomszédolás marad. A férfiak előtt eggyel több lehetőség adódik a barátkozásra, illetve a betagozódásra: ez pedig a kocsmázás.

Etnikai térszerkezet – a kulturális javak cseréjének helyszínei

Jelen dolgozatban a hangsúlyt annak a kérdésnek tüzetesebb vizsgálatára kívánom helyezni, hogy az etnikai térszerkezetben esetleg látható, egyszerű egymás mellett élés jelent-e területi kulturális kapcsolatot is. Ennek eldöntésére figyelembe kell venni a kutatott multietnikus településeken azokat a helyi tényezőket, történeti folyamatokat, melyek nagymértékben megszabhatják az etnikumok érintkezését.²⁴ Amint azt Liszka József megállapítja, nyilvánvaló, hogy egy-egy etnikum népi kultúrája általában nem egységes, több kisebb-nagyobb, egymástól többé-kevésbé eltérő, ugyanakkor egymáshoz mozaikszerűen kapcsolódó alapegységéből tevődik össze. Másfelől azonban bizonyos kulturális jelenségek átnyúlnak az etnikai határokon, s az etnikumoktól független, egymáshoz kapcsolódó kultúrákat, kultúrköröket alkotnak.²⁵

Esetünkben tehát a település építészeti adottságaiból és a lakosság összetételének jellegéből kiindulva azt kell megvizsgálni, hogy melyek azok a kapcsolódási pontok, amelyek mentén létrejöhet a kulturális javak átadása vagy átvétele.²⁶

Együtt vagy egymás mellett?

Meg kell jegyezni, hogy a vizsgált időszakban a lakosság folyamatos mozgásának köszönhetően nem beszélhetünk egységes tornaljai kultúráról, mint az a polgári múlttal rendelkező városok esetében megfigyelhető. Időről időre

---

24 Keményfi Róbert: *Etno-kultúrgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban. Folklor és Etnográfia* 84, Debrecen, 20. p.

25 Liszka József: *Etnikai és kulturális folyamatok a Pannon-térség északi határvidékén*. In: (szerk.): Katona Judit–Viga Gyula: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 1996, pp. 201–202.

26 Ez alól kivételek az alábbi helyek:

- az általános iskolák (nem számítva a magyar iskolákban a Szlovákiára és a szlovák kultúrára, történelemre stb. vonatkozó tananyagot, illetve a szlovák iskolában tanuló magyar gyerekek által hordozott kulturális jegyeket),
- kulturális és politikai rendezvények, általában a lakodalmak (kivételet képeznek ez alól a vegyes házasságok és azok az esetek, ha a házasságra lépők családjában vannak más nemzetiségűek is),
- templom.

azonban mind a helyi magyar, mind a helyi szlovák vagy cigány kultúrába bekerülnek olyan elemek, amelyek csak erre a településre jellemzőek, s így válnak „tornaljai kultúrelemmé”. Amiről esetünkben beszélhetünk, az a szó szoros értelmében vett elegy, ugyanis a különböző népek egyedei keverednek ugyan, de nem olvadnak össze. Ezáltal plurális társadalmat alkotnak, amelyben a közösség különböző alkotórészei egymás mellett, de egymástól etnikailag elkülönülve élnek, egyazon településen belül (leszámítva a vegyes házasságokat, amelyek számszerű kisebbségben vannak az endogám házasságokkal szemben).

Szem előtt kell tartani azokat a tényeket, melyek szerint a kommunista uralom idején Csehszlovákia polgárai, akikhez a nyugati tömegkultúra csak igen erős szűrőn keresztül jutott el, úgy tekintettek Magyarországra, mint „kis Nyugatra”. Bevásárlási, szórakozási vagy üdülési céllal gyakran látogattak a szlovákok Magyarországra, ahol azonban elsősorban nem a magyar, hanem a nyugati kultúra termékeit keresték. Ezzel együtt természetesen lépten-nyomon találkoztak a magyar kultúra elemeivel is, s nyilván sok mindent át is vettek belőle.

Mindezeket figyelembe véve kell megvizsgálni, hogy Tornalján 1948 óta, de különösen az utóbbi évtizedben a kulturális csere mennyire zajlott le magyar–szlovák vagy szlovák–magyar relációban, s mennyire globális–magyar illetve globális–szlovák irányban. Kétségtelen, hogy térségünkben a globalizált kultúrán nemzeti jegyek is felismerhetőek, míg azonban 1989-ig a nyugati kultúrjavakhoz Tornalja magyar és szlovák lakosai Magyarországon keresztül jutottak, addig a határok megnyitásának következtében napjainkra – főleg a szlovákság esetében – egyenes út vezet a nyugati kultúráktól a helyi szlovák kultúrához, míg a helybéli magyarság esetében továbbra is a Magyarországon keresztül vezető út a domináns.

A kulturális javak cseréje kapcsán felmerülő további kérdés, hogy a két etnikum mely csoportjai alkalmasak az átadásra, illetve a befogadásra. A befogadásra mindenképp alkalmatlanok az erősen nemzeti beállítottságú egyének. Ugyanúgy nem alkalmasak erre a szerepre azok, akik bár Tornalján élnek, tanulmányaik, katonai szolgálat vagy munkájuk miatt rendszeresen huzamosabb ideig vannak távol az otthontól. Végül részben nem alkalmasak erre a szerepre azok, akik nem bírják a másik nyelvet. Ez utóbbi csoportba vagy az etnikailag homogén vidékről ideköltözöttek, vagy az idősek tartoznak. Az átadásra azok az egyének, illetve egyéneknek azon csoportjai alkalmasak elsősorban, akik valamilyen különleges értékeik vagy képességeik folytán kivívták a helyi lakosság elismerését.

Amint említettem, a magyar és szlovák közösségi tudat mellett kimutatható egy tornaljai tudat is, melynek nincs nemzetisége, pontosabban magyar és szlovák nemzetisége van. Közös álláspontot tud a lakosság kialakítani a területi beosztást illetően is (hogyan ti. Tornalja legyen-e járási székhely, vagy me-

lyik járáshoz tartozzon), de a turistaidény idején a zsúfolt üzletekben gyakran már nem a sok magyart vagy szlovákot, hanem az idegeneket szídják a helybeliek. Tehát a már említett mi/ők ellentétpár egyik komponensének meghatározása (idegenek-ők) az egyén tudatában feltételezi a mi-tudatot is, hiszen egyiknek a másik nélkül nincs értelme.

Ennek a közösségi tudatnak a milyenségét nagyban befolyásolták az internacionalizmus kényszerítő hatásai, amelyekre úgy is tekinthetünk, mint a globalizáció felé vezető út kezdeti szakaszára. Az említett tények azonos mértékben hatottak a térség lakosságára, közgondolkodásának alakulására. A kommunista uniformizálás meghatározó módon, s viszonylag egységessé alakította a közép-európai mentalitást. Hogy a rendszerváltást követően mennyire sikerült ezeknek a kényszerítő hatásoknak a helyi kultúrába beépült elemeit levetkőzni, nagyban függ attól is, hogy az egyén hogyan tudja feldolgozni, különválasztani a számára s környezete számára előnyös jelenségeket, majd a letisztult, újrafogalmazott kultúrából mit tud átadni a közösségnek, a közösségi kultúrának. Ebben a kérdésben nem elhanyagolható az egyén szerepe, mivel annak cselekedeteit nagymértékben meghatározza társadalmi környezete, ugyanakkor cselekedetei visszahatnak a társadalomra, amelyben él, és módosulásokat idézhetnek elő annak formájában. Boas szerint ez a probléma nyilvánvalóan egyike a legfontosabbaknak a kulturális változás vizsgálata során.²⁷

Az azonos földrajzi, politikai, gazdasági viszonyok mellett élő, különböző etnikumú csoportok között a gazdasági tevékenységben általában nincs eltérés. Az üzleti életben bár jelen lehetnek a nemzeti érzések, azok nem meghatározóak, ellentétes esetben ugyanis a vállalkozás kárára válnának. Ebben a kérdésben „azonos mentalitásról” beszélhetünk már csak azért is, mert a gazdasági tevékenységet azonos szabályozók határozzák meg. Teljesen egyértelmű azonban, hogy a kisvállalkozások mintájául a magyarországi „maszekok” szolgáltak szlovákoknak, szlovákiai magyaroknak egyaránt. Ez lemérhető abban is, hogy a rendszerváltás után Dél-Szlovákiában jóval több kolbászsütő, lángossütő, talponálló nyílt, mint a határtól távolabbi szlovák területeken.

Ahogy a lakosság látja

A kérdőíves felderítés tanulságai

Amint a bevezetőben említettem, munkám folyamán a megfigyelés és a közvetlen tapasztalatgyűjtés mellett kérdőíves adatgyűjtést is végeztem, illetve interjúk segítségével próbáltam árnyaltabb képet adni dolgozatom témájá-

---

²⁷ Boas, Franz: *Az etnológia módszerei*. In.: P. Bohannan–M. Glazer: i. m., 1997, pp. 150–151.

ban. Nos, már a kérdőíves felderítés elején mérhető eredményre jutottam, már ami a helyi szlovákság magyarokhoz való viszonyát illeti. A kutatáshoz eleve úgy fogtam hozzá, hogy a helyi szlovák lakosság körében is vizsgálódní fogok. Bár tudtam, hogy bizonyos fenntartásokra kell majd számítanom, az azonban váratlanul ért, hogy részükről teljes elutasítás volt a válasz.

A kérdőívet magyar és szlovák nyelven is elkészítettem, s kérdezőbiztosokat bíztam meg azok kitöltésével. A magyar lakosság részéről is tapasztalható volt némi bizalmatlanság, a szlovákság azonban elutasította az együttműködést. Ez a magatartás a szlovák nemzetiségű kérdezőbiztost is meglepte. Mindez azt jelenti, hogy a tornaljai szlovákság önmagába fordul, elutasítja a kapcsolatfelvételt, és bizalmatlan – kulturális téren mindenképp – a helybeli magyar lakossággal szemben.

Az interjúk kiértékelése

1. Tornalja nevének visszaállítása

A megkérdezett (magyar) adatközlők véleménye szerint a helyi magyar lakosság örömmel fogadta a település nevének visszaállítást. Általában úgy vélik, hogy az utóbbi évtizedben ez volt az az első mozzanat, ami nagyban meghatározta az elkövetkező időszakra a magyarok és a szlovákok viszonyát. Többen azonban úgy emlékeznek vissza, hogy a szlovákok részéről sem volt általános az elutasítás. Adatközlőim szerint attól az időponttól kezdve, amikor az FMK helyi szervezete egyik legfontosabb feladatuként jelölte meg a város eredeti nevének visszaállítását, addig, míg ez az esemény be nem következett, ezen időszak alatt a feszültség helyi szinten a két nemzetiség között a tetőfokára hágott. Miután az erre vonatkozó jogszabály 1990. október elsejével életbe lépett, a helyi szlovákság túlnyomó többsége elfogadta ezt a tényt, maga a téma azonban még a mai napig is rezonál. Legutóbb akkor vetődött fel ismét erőteljesebben, amikor a települést a Nagyrócei járásba tagolták be, mondván, hogy ez a döntés a város nevének tudható be.

Magyar adatközlőim szerint a névvisszaadást leginkább azok a szlovákok ellenezték, akik a negyvenes évek második felében mint hivatalnokok kerültek ide, illetve azok, akik a történések előtt néhány évvel költöztek Tornaljára. Céljuk elérése érdekében még a félretájékoztatótól sem riadtak vissza, amivel sikerült hamis képet elhíttetniük a magyar–szlovák viszonyról az ország más területein élő szlovákokkal. Az esemény körül kialakult legsúlyosabb atrocitásnak a város szélén felállított táblák lefestését, megrongálását jelölték meg, valamint azt a pillanatot, amikor a Szlovák Televízió hírszerkesztő stábjába készített az eseményekről egy tudósítást. A stáb tagjai elsősorban a szlovákokat keresték meg. Az utcai forgatás idején azonban csaknem tettelegességre került sor. Néhány adatközlőm szerint ez volt a legveszélyesebb pillanat az egész ügygel

kapcsolatban. Meglátásuk szerint a szlovák lakosság addigi pozícióinak elvesztésétől tartott. Emellett abban jelölték meg a szlovákság ellenérzésének fő okát, hogy „nem ismerik a történelmet”, nagy többségük nem volt azzal tisztában, hogy a Tornalja elnevezés a település eredeti neve. Többen kiemelték, hogy ekkor a helyi magyar anyanyelvű cigánység is egyértelműen támogatta a városka eredeti nevének visszaállítását.

2. A magyar-szlovák viszony alakulása Tornalján

A megkérdezettek véleménye szerint a magyarok és szlovákok egymáshoz való viszonyát elsősorban a nagypolitika befolyásolja negatívan. Bár vannak mindkét oldalon egyének, akik gondolkodás nélkül elutasítanak mindennemű közeledést vagy együttműködést, általában úgy vélik, hogy a hétköznapi emberek között a viszony normális. Úgy látják, hogy annak esetenkénti elmérgesedését elsősorban a fent említett események és a politikai csatározások okozzák. Adatközlőim szerint a viszony rosszabb, mint volt az 1989-es politikai fordulat előtt. Van, aki úgy látja, a szlovákság részére a „bársonyos forradalom” egyfajta szlovák Trianont jelentett, ugyanis veszélyeztetve látták az addig számukra bebiztosított hivatalokat, munkahelyeket, sőt még a számarányuknak megfelelő pozíciókat sem tudták elfoglalni az első választásokat követően. Többek szerint a szlovákság tisztában volt azzal, hogy ez „magyar terület”, és ők itt csak „jöttmentek”. Ez, valamint az a tény, hogy Tornalján a magyarság politikailag magasán szervezett volt az évtized elején, és így az önkormányzaton belül gyorsan elhárították a magyarság számára kedvezőtlen hiányosságokat, azt a félelmet kelthette a helyi szlovákságban, hogy ezentúl minden úgy fog történni Tornalján, ahogy „a magyarok akarják”.

Adatközlőim hiányolják a közös rendezvényeket, többen szívesen szerepet vállalnának egy-egy közös kulturális rendezvényen. Bár úgy vélik, hogy a magyarok inkább látogatják a szlovák rendezvényeket, mint fordítva, véleményük szerint a magyarság részéről is tapasztalható elutasítás. Általános vélemény, hogy a fiatalabbakat nem érdeklik a különféle nemzetiségi torzsalkodások, jól megértik egymást, és aránylag jól beszélnek egymás nyelvét is. Azonban az utóbbi időben előfordul az is, hogy különféle általános iskolai sportrendezvényeken a gyerekek megjegyzéseket tesznek egymás nemzetiségére. Ezt már csak azért is lehangolónak tartják, mert a szlovák általános iskola tanulóinak mintegy 40%-a magyar nemzetiségű.

3. A tornaljaiak és a betelepültek

Adatközlőim három csoportba sorolhatók: 1. Tornalján született; 2. valamelyik szomszédos faluból költözött Tornaljára, de iskolái, rokonsága vagy barátai révén már korábban is volt kapcsolata a településsel; 3. távolabbról költözött Tornaljára, s azt megelőzően semmilyen kapcsolata nem volt a településsel.

Valamennyien többé-kevésbé érzékelik a lakosság részéről a „törzsökösök”, „helybeliek” és az „idegenek”, „jöttmentek” csoportok körülhatárolását. Azok, akik itt születtek, általában nem viselkednek ellenszenvvel a beköltözöttekkel szemben mindaddig, míg az illető nem akar gyorsabban előre haladni a társadalmi ranglétrán, mint azt a közösség íratlan szabályai lehetővé teszik. Azonban, ha már korábban bizonyította rátermettségét, és az átlagosnál többet tett a településért, vagy annak közösségéért, akkor könnyebben befogadják. Természetesen továbbra is számon tartják, hogy nem helybeli, de ezt nem emlegetik fel mindaddig, míg tevékenységét pozitívnak ítélik meg. Tornaljainak csak ezek gyerekeit tartják.

A beköltözöttek saját bőrükön érzik ezt a megkülönböztetést, bár igaz, hogy a környékről beköltözőket és bizonyos munkakört betöltőket (pl. tanítót) könnyebben befogadja a helyi lakosság. A mindennapokban elfogadják őket, azonban gyakran még több évtizedes ittélés sem elegendő ahhoz, hogy az illetőt megválasszák önkormányzati képviselőnek. E kérdés megítélésében nincs szerepe a nemzetiségnek, csak az egyéni múlt, mennyire sikerül magát elfogadtatnia a közösséggel.

Adatközlőim szerint néhány szlovák lakos a betagozódás körüli nehézségeit próbálja meg nemzetiségi ellentétként beállítani. Mivel az illető „nem olyan tempóban jut előre” a ranglétrán, mint azt szeretné, illetve elveszítette a kommunista uralom idején számára bebiztosított pozíciót, ezt „szlovákságának tudja be”. A valóságban azonban mindenkinek egyforma esélye van Tornalján az érvényesülésre, és a „hazai pálya előnyét” ugyanúgy élvezik az itt született szlovákok is, mint az itt született magyarok.

4. Magyarok szlovák iskolában – vegyes házasság

Adatközlőim kivétel nélkül úgy vélik, hogy az a gyerek, aki magyar létezésre szlovák iskolába kerül, előbb-utóbb elvész a magyarság számára. Természetesen előfordulnak kivételek, ám meglátásuk szerint egy magyar gyerek szlovák nyelven nem lehet olyan sikeres, mint anyanyelvén. Ugyanakkor bármennyire is fog igyekezni, a szlovákok szemében továbbra is magyar marad. Ezeknek az egyéneknek a csoportjait – ha nem is élesen – körül lehet határolni. Beszélgetőtársaim elmondták, hogy sok olyan magyart ismernek, aki szlovák iskolába járt, de egyet sem ismernek olyat, aki közülük kiemelkedőt, maradandót alkotott volna. Tornaljának vannak neves szülöttei, akik hírnevet szereztek önmaguknak és városuknak, azonban ezek kivétel nélkül anyanyelvi iskolákban (a magyarok magyarban, a szlovákok szlovákban) tanultak.

A vegyes házasságban született gyerekek kettős identitását elvetik, úgy vélik, hogy „valahová húznia kell”, s ez csak a legritkább esetben a magyar nyelv és magyar kultúra. Ezek a gyerekek szinte kivétel nélkül szlovák általános iskolába kerülnek, és adatközlőim úgy vélik, egy sincs közöttük, aki később magyarnak vallaná magát.

5. Közös véleményalakítás – egységesülő kultúra?

Az azonos gondolkodásmód kialakulásának legkézzelfoghatóbb jeleként azt jelölték meg adatközlőim, hogy az 1998-as önkormányzati választások alkalmával több szlovák nemzetiségű jelölt is bekerült a testületbe annak ellenére, hogy a magyar lakosság valamennyi választási körzetben többséget alkot. A település Nagyrőcei járásba történő betagozásáról is azonos véleményt formáltak Tornalja magyar és szlovák lakosai. Egyes vélemények szerint a jövőben a rétegződés nem nemzetiségi, hanem gazdasági alapon fog végbemenni. Meglepő, egyúttal elgondolkodtató az a nézet, mely szerint a kulturális közeledés legfőbb gátjai helyi szinten a Csevadok és a Matica slovenská.

A megkérdezettek úgy látják, hogy a közös véleményalakításban a fiatalok járnak az élen. Meglátásuk szerint ők nem is igen kedvelik a magyar–szlovák megkülönböztetést. Az egymáshoz fűződő viszonyt, különösen a lakótelepeken, nem a nemzetiség határozza meg, hanem az azonos érdeklődési kör, az azonos életkor, a hasonló műveltségi szint.

Adatközlőim többnyire úgy vélik, hogy – bár a magyarság dominanciája nem fog megszűnni – a két nép kultúrája a jövőben közelíteni, egyre inkább hasonulni fog egymáshoz.